

Darwin overtuigde

Chunglin Kwa

Recensie van: Ilse N. Bulhof, *Darwins Origin of Species: Betoverende wetenschap*. Ambo, Baarn 1988

In de Angelsaksische landen spreken wetenschapsonderzoekers over de 'Darwin-industrie', refererend naar het grote aantal historici en filosofen dat zich met Darwin bezighoudt. Deze industrie zorgt voor een omvangrijke en nooit ophoudende stroom van publikaties over hem. In het Nederlandse taalgebied zijn er echter weinig publikaties en dat alleen al is een reden om blij te zijn met het boek van Ilse Bulhof. Het voornaamste is echter dat het ook een stimulerend boek is. De inzet van Bulhof is om Darwins tekst niet alleen als wetenschappelijke, maar ook als 'literaire' tekst te lezen. Zij wil begrijpen hoe het mogelijk was dat een grensverleggend werk als dat van Darwin kort na het verschijnen in 1859 zo'n grote respons kon veroorzaken en vooral ook zoveel bijval kon krijgen.

De *Origin of Species* behoort tot de allerbelangrijkste boeken van de negentiende eeuw, maar hoe is het dat geworden? Bulhof stelt voor de verklaring van de oorzaak van dat succes enerzijds in de literaire en retorische kwaliteiten van het boek te zoeken, en anderzijds in zijn culturele context die maakte dat de lezers van de *Origin of Species* die kwaliteiten konden waarderen. Bulhof levert de beloofde verklaring zeker voor het eerste deel en ze stimuleert aldus in tweevoudig opzicht: tot het (her)lezen van de *Origin of Species* en tot het richten van de 'literaire' blik op ook andere natuurwetenschappelijke teksten.

Bulhofs eigen tekst bestaat hoofdzakelijk uit drie bestanddelen. Na wat inleidende hoofdstukken is er een hoofdstuk over de receptie van Darwins denkbeelden in Nederland. Vervolgens wordt de eigenlijke literair-kritische lezing van de *Origin of Species* behandeld en ten slotte wordt een theorie van het literair-kritisch lezen ontvouwd.

Het hoofdstuk over de Nederlandse Darwinreceptie dient als gevalsstudie ter adstruering van Bulhofs stelling dat het succes van Darwin veroorzaakt werd door zijn vermogen zijn lezers te verleiden. Zijn 'talent als schrijver' (p. 50) was zo groot dat deze zich lieten overtuigen, zo observeert zij, zonder Darwins waarnemingen over te doen. Nederlandse geleerden van naam, zoals Donders, Van der Hoeven en Harting, brachten hun eigen theoretische vooronderstellingen en empirische bevindingen met Darwins evolutietheorie in overeenstemming en dat deden ze opmerkelijk snel. Ook buiten de

academische biologie vond Darwin in Nederland invloedrijke medestanders. Darwins boek moet dus wel, gezien vanuit het standpunt van zijn lezers, de bijzondere kwaliteit hebben gehad bij hun vragen en discussies aan te sluiten. Dat kon doordat Darwins 'ideeën aansloten bij de aspiraties van de belangrijkste sociale groeperingen van die tijd: ten eerste de liberale bourgeoisie die zowel in de samenleving als geheel als in de universitaire wereld aan de touwtjes trok, en ten tweede de vrijdenkers en de socialisten die zich in die tijd begonnen te profileren' (p. 36). Op het eerste gezicht lijkt dit een nogal eendimensionale constatering die bovendien de literair-kritische analyse van Darwins tekst grotendeels overbodig lijkt te maken. Het zou volstaan de ideologische overeenkomst tussen Darwin en zijn volgelingen aan te tonen. Maar het opmerkelijke volgens Bulhof is nu juist dat Darwin zoveel verschillende, ideologisch heel anders gestemde snaren wist te raken. De 'liberale bourgeoisie' en de vrijdenkers deelden met elkaar weliswaar een geloof in de vooruitgang, maar verstonden zij daaronder heel iets anders. Op sommige punten, zoals de verhouding tussen godsdienst en wetenschap, stonden beide stromingen diametraal tegenover elkaar; niettemin dachten beide zich gesteund door Darwins evolutietheorie. Bulhof concludeert hieruit dat er met Darwins tekst iets bijzonders aan de hand moet zijn en ze ontleent hier extra motivering aan voor de in het volgende hoofdstuk ondernomen literaire leeswijze.

Dit hoofdstuk is een – nogal heterogeen uitgevallen – inventarisatie van wat je de 'communicatieve strategieën' van Darwin kunt noemen. Allereerst zijn er de vele metaforen, zoals het beeld van de stamboom die de verschillende levensvormen met elkaar verbindt. Centraal in Darwins boek staat de metaforische personificatie van de natuur, aanwezig in de uitdrukking 'natural selection'. Hoewel Darwins metaforen aansluiten bij de culturele wereld van zijn tijdgenoten, zijn ze in hun biologische context nieuw, en dus 'levend', om met Ricoeur te spreken. Daardoor reikt hun betekenis verder dan die van een pedagogisch hulpmiddel. Ze zetten er toe aan de werkelijkheid met andere ogen te bekijken en constitueren aldus een nieuwe werkelijkheid. Naast de metaforen komen Darwins verhaalgenres aan bod: scheppingsmythe, detectiveverhaal, reisverslag, moraliserende fabel. De *Origin of Species* biedt die allemaal in één band.

In het slothoofdstuk presenteert Bulhof haar visie op de relatie tussen tekst en werkelijkheid, waarbij ze hoofdzakelijk steunt op literatuurtheoretische visies. Haar eerste stap is dan ook het ter discussie stellen van de vermeende kloof tussen wetenschappelijke en literaire teksten. Net zo min als een literaire tekst beeldt een wetenschappelijke tekst een voorhanden zijnde realiteit af en schept deze ook niet uit het niets. Bij beide soorten van teksten gaat het om reacties op wat als realiteit wordt ervaren en beide kunnen

aldus een wereld constitueren die afwijkt van wat we gewoon zijn. 'Darwin', aldus Bulhof, 'schiep met zijn boek geen wereld uit het niets, hij deed een beroep op de ervaringen van zijn lezers en deed de mensen de wereld met andere ogen zien' (p. 127). Bulhofs tweede stap is het presenteren van een ontologie, hermeneutische ontologie genoemd, een visie op de natuurwetenschappelijke werkelijkheid. Aanhakend bij onder meer Rorty betoogt zij dat de wereld niet bestaat uit vaste, tijdloze essenties. Ze maakt hierbij gebruik van de aloude metafoor van het 'boek der natuur'. Een wetenschapper 'leest' het boek der natuur, interpreteert deze op een bepaalde wijze en 'actualiseert' deze interpretatie. Maar de rijkdom van de natuur weerstaat elke poging om slechts één lezing mogelijk te maken; de werkelijkheid had ook anders kunnen zijn. We kunnen hier echter niet de conclusie uit trekken dat nu elke lezing van de werkelijkheid mogelijk is. Een goede literaire criticus behoort de tekst die hij leest recht te doen en hetzelfde geldt voor de onderzoeker: ook de natuur moet recht worden gedaan. Daarmee zijn we tevens gestuit op een 'moreel element' in het doen van wetenschappelijk onderzoek en op mogelijkheden voor wetenskapskritiek. Dit laatste hoofdstuk biedt een heldere uiteenzetting van een zienswijze in de filosofie die de laatste jaren meer veld wint. Met behulp van en in confrontatie met literatuurtheorie (met name die van Roman Ingarden) verbreedt zij het filosofisch debat op een vruchtbare manier.

Hier stuiten we echter op een belangrijke zwakte van het boek. Blijkens titel en ondertitel gaat het boek over Darwin, maar in het laatste hoofdstuk figureert Darwin echter nog slechts als illustratie. De aan het laatste hoofdstuk voorafgaande hoofdstukken over Darwin hebben de lezer grondig (en ook omslachtig) op de hermeneutische ontologie voorbereid. Maar de hermeneutisch-ontologische inzichten worden niet opnieuw voor het onderzoek naar Darwin, het darwinisme of de toenmalige selectiepraktijk van kwekers vruchtbaar gemaakt; laat staan voor alle latere versies en interpretaties die er van de darwinistische evolutietheorie zijn gemaakt en een verwerkelijking hebben gekregen in wetenschappelijke praktijken. De 'moderne synthese', de groene revolutie, genetische manipulatie: ze worden in het boek niet genoemd. Bulhof constateert terecht een verband tussen macht over taal en politieke macht, maar de instrumenten voor wetenskapskritiek die ze zich heeft verschaft, laat ze ongebruikt. Daarmee blijft haar slothoofdstuk een min of meer op zichzelf staande bijdrage aan de filosofie, versholven in een boek over Darwin.

De eerste hoofdstukken beantwoorden adequaat een aantal systematische vragen als voorbereiding op het slothoofdstuk. Maar redden ze het boek ook als een studie over Darwin? Dat is slechts ten dele het geval. Het hoofdstuk over de receptie van Darwin in Nederland is in feite als zelfstandig

essay geschreven, een lichte bewerking van Bulhofs bijdrage aan een Engelstalige bundel met vergelijkende studies over de invloed van Darwin in een reeks verschillende landen. Deze bundel dateert alweer uit 1974 en het is jammer dat ze nadien niet in de gelegenheid is geweest aanvullend materiaal te verwerven. Bulhof schetst enige interessante dwarsverbanden tussen het natuurwetenschappelijke en filosofisch-levensbeschouwelijke leven in het Nederland van het midden van de negentiende eeuw aan de hand van de vriendschap van Donders en Harting met de 'modernistische' filosoof Opzoomer en de door hen gedeelde liberaal-elitaire ideeën over volksopvoeding en volksverheffing. Maar vele vragen worden niet gesteld. Een voorbeeld. Robert Young heeft ten aanzien van de Engelse context betoogd dat Darwin in hoge mate betrokken was bij de verwerking van een belangrijk aspect van de erfenis van Malthus: de mede door Malthus rond 1800 veroorzaakte breuk met het vooruitgangdenken, belichaamd in dat van de filosofen van de Verlichting.¹ Hoe zat het in Nederland met de discussie rond Malthus? Er lijkt in ieder geval iets te worden overgeslagen door Darwin zo naadloos te laten aansluiten bij een vooruitgangdenken uit vroegere periodes (p. 48).

Maar het hoofdstuk over Darwin als schrijver is nog het meest van al het hoofdstuk van de gemiste kansen. Misschien heeft de plaats ervan in het boek Bulhof parten gespeeld en zouden delen ervan beter na het huidige slothoofdstuk hebben gepast. Nu blijft dit hoofdstuk gevangen in een inventariserende en pedagogische stijl, van iemand die de aanloop naar haar uitgangspunt nog aan het nemen is. Er is een aanzet voor een studie naar natuur en cultuur in de victoriaanse maatschappij aan de hand van Darwins tekst, de meest 'contextuele' paragraaf van het hoofdstuk (p. 65-79). Bulhof bespreekt hier voornamelijk de aantrekkelijkheid van de evolutietheorie voor ideeën over technologische vooruitgang, gezien als stapsgewijze verbeteringen van machines. Alles bij elkaar wordt echter minder ver 'aan de tekst voorbij gelezen' (p. 119) dan Bulhof belooft. Er blijft zodoende veel over de victoriaanse maatschappij en de relatie tussen natuur en cultuur ongezegd en veel beschikbare literatuur, zoals het werk van Raymond Williams², komt niet in beeld.

Het boek is, ondanks zijn stimulerende karakter, een hybride met even veel nadelen als voordelen. Wat Bulhof filosofisch te melden heeft, gaat schuil in een boek over Darwin. Ten aanzien van Darwin en de historische context van zijn boek laat ze veel zelf geschapen kansen onbenut.

Noten

1. R.M. Young, *Darwin's Metaphor*. Cambridge University Press, Cambridge 1985.
2. R. Williams, *The Country and the City*. Chatto and Windus, Londen 1973.

Mededeling

Aankondiging congres 'Identity and development'

27 september 1990

Al vele decennia hebben de beoefenaren van verschillende wetenschappen zich met identiteit beziggehouden: psychologen, sociologen, psychiaters, filosofen, letterkundigen en historici.

Op dit congres zullen de verschillende betekenissen die identiteit in al deze disciplines heeft gekregen met elkaar worden geconfronteerd.

Ook zal de praktische bruikbaarheid worden beoordeeld van het identiteitsbegrip bij actuele vraagstukken zoals het verschijnsel adolescentie, de positie van vrouwen en de verhouding tussen etniciteit en identiteit.

Lezingen worden verzorgd door Prof.dr. D.J. de Levita (psychoanalyticus, hoogle-
aar kinder- en jeugdpsychiatrie), Dr. G.A.M. Widdershoven (filosoof), Prof.dr. L. Ran-
gell (em. hoogleraar psychiatrie), prof.dr. J. Neubauer (hoogleraar vergelijkende litera-
tuurwetenschap), Prof.dr. A. Mitzman (hoogleraar nieuwe en theoretische geschiede-
nis), Prof.dr. E. Marcia (hoogleraar klinische psychologie) en prof.dr. R.L. Josselson
(hoogleraar psychologie).

Praktische gegevens

Het congres vindt plaats op donderdag 27 september 1990 in het Orthopedagogisch
Instituut, Universiteit van Amsterdam. Aanvang 9.15 uur.

Toegangsprijs (incl. congresmap, lunch en consumpties) bedraagt f 140,=. Voor
studenten, aio's en uitkeringsgerechtigden f 100,=.

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij Drs. R.E.J.A. Oosterhuis (congressecreta-
ris), tel. 020-838413 en Dr. T.L.G. Graafsma, tel. 020-982131.

Over de auteurs

Rob Hagendijk is verbonden aan de vakgroep Wetenschapsdynamica van de Universiteit van Amsterdam. Adres: Nieuwe Achtergracht 166, 1018 WV Amsterdam.

Gerard de Vries is als hoogleraar in de Wijsbegeerte verbonden aan de vakgroep Wijsbegeerte van de Faculteit der Algemene Wetenschappen, Rijksuniversiteit Limburg. Adres: Postbus 616, 6200 MD Maastricht.

Ton Nijhuis is verbonden aan de vakgroep Geschiedenis van de Faculteit der Algemene Wetenschappen, Rijksuniversiteit Limburg. Tot september 1990 is hij werkzaam bij het NIAS. Adres: Rijksuniversiteit Limburg, Vakgroep Geschiedenis, Postbus 616, 6200 MD Maastricht.

A. de Swaan is als hoogleraar in de Verzorgingssociologie verbonden aan de Faculteit der Politieke en Sociaal-culturele Wetenschappen. Adres: Postbus 19268, 1000 GG Amsterdam.

P. Vries is verbonden aan de vakgroep Geschiedenis van de Faculteit der Letteren, Rijksuniversiteit Leiden. Adres: Doelensteeg 16, 2311 VL Leiden.

Chris Lorenz is bijzonder hoogleraar in de Filosofie en Methodologie van de Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Leiden en universitair docent Theorie van de Geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Adres: Vakgroep Geschiedenis, Faculteit der Letteren, Vrije Universiteit, Postbus 7161, 1007 MC Amsterdam.

Tannelie Blom is verbonden aan de vakgroep Wijsbegeerte van de Faculteit der Algemene Wetenschappen, Rijksuniversiteit Limburg. Tot september 1990 is hij werkzaam bij het NIAS. Adres: Rijksuniversiteit Limburg, Vakgroep Wijsbegeerte, Postbus 616, 6200 MD Maastricht.

Gertrud Blauwhof is werkzaam bij de vakgroep Wetenschapsdynamica van de Universiteit van Amsterdam. Adres: Vakgroep Wetenschapsdynamica UvA, Nieuwe Achtergracht 166, 1018 WV Amsterdam.

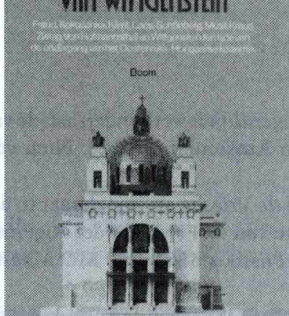
Kees Hertogh is werkzaam bij de faculteit der Geneeskunde, vakgroep Filosofie en Medische Ethiek van de Vrije Universiteit. Adres: v.d. Boechorststraat 7, 1081 BT Amsterdam.

Chunglin Kwa is verbonden aan de vakgroep Wetenschapsdynamica van de Universiteit van Amsterdam. Adres: Nieuwe Achtergracht 166, 1018 WV Amsterdam.

A. Janik en S. Toulmin

Het Wenen van Wittgenstein

Tweede, herziene druk, bezorgd
door Anette Bakker

Wenen walst zich naar het verval van een vergrijsd keizerrijk en schijnt geen benul te hebben van de reacties die het starre en corrupte bestel bij vele kunstenaars loswoelt. De satiricus en polemist Karl Kraus, de componist Arnold Schönberg, de architect Adolf Loos, de schilders Oscar Kokoschka en Gustav Klimt, de taalcriticus Fritz Mauthner, de schrijvers Hugo von Hofmannsthal, Arthur Schnitzler, Stefan Zweig en Robert Musil gaan een ander cultureel leven in Wenen beheersen. Zij maken deze tijd (1890 - Eerste Wereldoorlog) tot een unieke periode; Janik en Toulmin geven een verrassend beeld van dit Weense leven, waarin een hoofdrol wordt toebedeeld aan de filosoof Ludwig Wittgenstein.

In verzet tegen de ingeslapen en rigide bourgeoisie van het Habsburgse Rijk en met name Wenen, als 'proefstation voor de wereldondergang', komt een nieuwe cultuur op, doordrenkt van taal- en maatschappijkritiek.

f 39,50 isbn 90 6009 840 4

in de boekhandel

Postbus 1058, 7940 KB Meppel

BOOM